
EDUQUEM SENSE TABÚS: LA MORT I EL DOL AL CENTRE EDUCATIU

Disseny d'un recurs web pels professionals de segon cicle d'educació infantil (3-6).

EDUCATE WITHOUT TABOOS: DEATH AND GRIEF IN THE EDUCATIONAL CENTER

Design of a resource for professionals in the second cycle of early childhood education (3-6).

Alumna: Carla Llorca

Tutora: Dolors Camarasa

Grau en Educació Infantil. Treball de final de Grau. Curs 2022/23.

Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport. Universitat Ramon Llull.

RESUM

El present article proposa una intervenció dirigida als professionals de l'educació infantil, concretament enfocada al segon cicle (3-6), on es recullen un conjunt de fonaments teòrics, recursos i pràctiques educatives destinades a propiciar l'abordatge d'una pèrdua i dol amb els infants. Això inclou procediments per educar des de la pedagogia de la mort, tot detallant els processos evolutius dels infants en cada cas i identificant els possibles senyals d'alerta en la conducta d'aquests, com també orientacions per actuar en conseqüència amb l'objectiu d'assolir una comprensió naturalitzada de la finitud.

A través d'entrevistes amb experts, s'ha desenvolupat un pla d'actuació educativa que promou l'acció i la innovació, entre d'altres. Els resultats obtinguts mostren que hi ha un tabú sobre aquesta realitat que afecta els centres educatius i impedeix una comprensió completa del significat de la vida. També s'ha descobert que hi ha una gran falta de formació en aquest àmbit i que la majoria dels docents tenen dubtes per abordar aquesta realitat, tot sabent que és important de cara a la formació integral de l'alumnat. Per tant, s'emfatitza la importància de la col·laboració entre la família i l'escola per ajudar els alumnes que pateixen la pèrdua d'un ésser estimat. És necessari un diàleg constant basat en les necessitats dels alumnes en aquesta situació.

La confecció d'aquest [lloc web](#) pot resultar d'alta conveniència per als docents que desitgin abordar el tema de la pèrdua dins de les escoles o famílies que vulguin informar-se amb relació a aquesta realitat.

Paraules clau: educació infantil, pedagogia de la mort, dol, recursos didàctics i actuació docent.

ABSTRACT

The present article puts forward an intervention aimed at early childhood education professionals, specifically focused on the second cycle (ages 3-6), which gathers a set of

theoretical foundations, resources, and educational practices aimed at addressing loss and grief with young children. This includes procedures for educating from a pedagogy of death, detailing the developmental processes of children in each case and identifying possible warning signs in their behavior, as well as guidance on how to act in order to achieve a naturalized understanding of finitude.

Through interviews with experts, an educational action plan has been developed that promotes action and innovation, among other things. The results obtained show that there is a taboo surrounding this reality that affects educational centers and hinders a complete understanding of the meaning of life. It has also been discovered that there is a great lack of training in this area and that most teachers have doubts about addressing this reality, knowing that it is important for the integral formation of their students. Therefore, the importance of collaboration between family and school is emphasized in order to help students who suffer the loss of a loved one. A constant dialogue based on the needs of students in this situation is necessary.

The creation of this [website](#) can be highly useful for all teachers who want to address the issue of loss in schools or for families who want to inform themselves about this reality.

Keywords: early childhood education, pedagogy of death, grief, didactic resources, and teaching performance.

INTRODUCCIÓ

En la majoria dels contextos educatius la realitat de la mort o del dol no es contempla fins que succeeix un esdeveniment crític o de gran impacte. El motiu principal és que en les darreres dècades la nostra cultura ha convertit aquest tema en tabú (Miret, 2016).

Mentre que en nombroses cultures la mort s'entén com un fet natural, un esdeveniment social i cultural on es fa partícip a tota la comunitat dels integrants la qual la conformen, a la nostra societat occidental contemporània s'actua com si aquesta no existís, com si mai ningú hagués de morir. L'evadim creient que així podrem evitar les dificultats, el patiment o l'angoixa que sovint suposa enfrontar-s'hi, però seria irracional no fer-ho, ja que de més a prop o de més lluny ha tocat als nostres infants, o si més no els tocarà (Vilanova, 2005).

Aquest fet contribueix a una comprensió distorsionada amb relació al concepte de mort, utilitzant expressions o eufemismes poc realistes que, segons Miret (2016), poden derivar en un dol complicat o patològic que requereixi la intervenció de professionals especialitzats. Així doncs, per a una bona salut emocional és molt important acompanyar als infants en aquest procés, ja que el fet d'evitar-lo només denota la incapacitat de garantir les eines necessàries perquè els infants puguin construir un coneixement propi i efectiu sobre aquest concepte imprescindible per la pròpia vida.

Diversos autors com Mèlich (1994), Miret i Ballesteros (2020) Poch i Herrero (2003), coincideixen en el fet que actuem i vivim com si fóssim immortals i la causa sobre el perquè no es parla de la mort és a conseqüència que això ens fa conscients de la nostra finitud. Així doncs, ja que aquest fet és inherent a la condició humana, plantegen oferir una pedagogia a través de la qual l'escola pugui treballar-la de manera transversal als eixos curriculars. Amb la qual cosa, la responsabilitat rau únicament en els adults donat que, per una banda, els infants no tenen suficients eines per fer-ho i, per altra banda, estan colpits pel dolor en aquests primers moments.

Arnaiz (2003), complementa aquestes afirmacions argumentant que no té sentit educar als infants fent evidents tots els cicles de la vida excepte el nostre, atès que un autèntic procés de formació ha de preparar als infants per a la vida i la mort forma part d'aquesta.

D'altra banda, sorgeixen moltes incògnites arran de com es pot tractar la realitat de la mort amb els infants i, conseqüentment, s'han generat molts mites al respecte. El més habitual és creure que no convé fer-los partícips i tractem de protegir-los per evitar el patiment que se'n deriva d'una pèrdua. Malgrat que el concepte de mort no és quelcom que els infants puguin comprendre fàcilment, Díaz (2016) afirma que si aquests creixen sense exposar-se al patiment, els anul·larem la capacitat desenvolupar les habilitats bàsiques i necessàries per al que fa al tractament de la gestió emocional, de cara a afrontar possibles esdeveniments quan arribin l'edat adulta. Per això argumenta que els adults, juntament amb l'ajuda de l'equip docent i altres professionals, podem contribuir al fet que els infants des de ben petits puguin començar a elaborar i entendre el concepte de mort a través de diferents recursos metodològics com ara la literatura infantil, pel·lícules, música, etc. (Cortina, 2010 i López, 2017).

En resum, ni la societat ni l'escola ens prepara per combatre aquests moments, per això la importància d'abordar aquesta realitat. Així doncs, quina millor manera que coneixent tots els recursos que tenim al nostre abast, així com la forma de tractar amb els infants una pèrdua. Per aquest motiu, amb la present recerca ens hem plantejat l'objectiu de Dissenyar un recurs web per als professionals de l'educació amb un recull de fonaments teòrics, recursos i praxis educatives destinades a propiciar l'abordatge d'una pèrdua i dol, concretament al segon cicle d'educació infantil (3-6). En aquest, hi constaran diferents mètodes i pràctiques educatives per acollir, acompanyar i educar als infants en el tractament de situacions de pèrdua i de dol; com també poder conèixer les característiques i models de comprensió dels processos de dol en els infants, amb l'objectiu d'elaborar un recurs òptim per als professionals de l'educació infantil per educar en la pedagogia de la mort així com comprendre la seva importància.

MARC TEÒRIC

LA MORT: EL GRAN TABÚ SOCIAL I EDUCATIU.

Actualment, a la societat hi ha molts temes tabú com ara la sexualitat, la religió, etc. Autors com Miret (2016) o Poch i Herrero (2003) entre d'altres, defensen que moltes vegades han estat encunyats i propagats per la seva desconeixença, vergonya o pors al respecte. La mort, en aquest cas, és un dels temes tabús que a hores d'ara persisteixen a la societat i que ens afecta tant als infants com els adults. Tot i això, la idea associada al concepte de mort ha anat canviant a mesura que ho han fet els avanços científicotecnològics.

A mitjan segle XX, el més lògic era viure la mort com un esdeveniment social, atès que la gent moria a casa envoltada dels seus familiars i amics. En l'actualitat, tal com justifiquen Cortina i de la Herrán (2006), en comptes d'entendre-la com una dimensió fonamental en la naturalesa humana, les pors i angoixes dels adults derivades d'aquest succés fa que la mort esdevingui un tema vetat, especialment a les societats occidentals. Això fa que quan algú s'indueixi a dialogar sobre aquesta realitat prefereixi evitar-ho a través de diferents gestos, mirades o silencis.

Cantero (2013) també corrobora aquestes afirmacions reflexionant sobre com aquest fet deriva als infants quan volen resoldre els seus interrogants respecte a les pèrdues. Els adults, en aquest cas, ho afronten amb misteri o incomoditat, i aquesta resposta només demostra la incapacitat per oferir una comprensió realista de la mort. S'evita parlar-ne pensant que si ho fem, provocarà efectes negatius en els més petits quan aquests realment estan acostumats a veure la mort i patiment a la televisió o pel·lícules a grans dosis, encara que aquesta sigui mort llunyana i molt més fàcil de digerir que no pas la d'un familiar o amic proper. En aquest sentit, Vilanova (2005) expressa la possibilitat de començar a introduir petits conceptes per a quan arribi l'hora, puguem afrontar la mort amb més serenitat i poder rebre o ajudar a rebre-la d'una manera menys traumàtica.

Reprement les consideracions de Cortina i de la Herrán (2006), descriuen que la por a la mort comença a aparèixer entre els 5 i 6 anys i va íntimament acompanyada i reforçada de l'entorn cultural fins a consolidar aprenentatges significatius difícilment diluïbles. Per tant, tal com argumenta Miret (2016), si no fem partícips als infants permetent que expressin les emocions contingudes i experimentin el dol, tard o d'hora s'enfrontaran a altres pèrdues sense disposar de les eines adequades per fer-ho. Això és degut al fet que totes les pèrdues que es produeixen al llarg de la vida serveixen per preparar-nos tant per a la nostra pròpia mort com per a la dels éssers estimats. "Cal, doncs, una bona elaboració personal de les pèrdues per tenir una vida emocionalment sana". (Miret, 2016. p.29).

Així doncs, una vegada identificada la mort com el gran tabú social actualment, és moment d'entendre perquè l'escola és el principal espai on s'ha de treballar i abordar temes com aquests.

Pedagogia de la vida i de la mort.

Miret (2016) exposa que hi ha molt pocs casos en què es treballi la mort de forma preventiva, i més pocs encara els centres que tinguin un pautes d'actuació o unes orientacions que prevegin els diferents casos amb què es poden trobar. Normalment, es tracta aquesta realitat quan s'esdevé una experiència dolorosa per la mort d'algú. No obstant això, Poch i Herrero (2003) fan esment que l'escola no només es regeix per oferir continguts formatius, sinó que també ha de donar suport a la persona en totes les seves dimensions. Per aquesta raó, un autèntic procés de formació no ha d'aparèixer només en aquestes casuístiques tan concretes, sinó que hauria d'anticipar-se i donar respostes davant de possibles dificultats de manera que quan aquestes vinguin estiguem més preparats per afrontar-les.

És per això que diversos autors com Arnaiz (2003), Cortina (2018), Díaz (2016), Nolla (2008) o Poch i Herrero (2003) entre d'altres, coincideixen en oferir una pedagogia preventiva la qual faciliti als infants una visió de la vida que contempli fet de morir, ja que ambdues pertanyen al mateix marc conceptual. De manera que, per dur a terme aquesta pedagogia a les aules, s'hauria d'establir tenint en compte la transversalitat de la temàtica, és a dir, plantejant-la com a eix transversal que es pogués treballar a les diferents àrees i comprendre tot el ventall educatiu incloent a les famílies per tal que col·laborin en l'abordatge pedagògic de la finitud humana.

Altrament, a l'hora de comunicar una pèrdua o parlar de la mort a l'aula d'educació infantil, són els mateixos autors que estan d'acord en fer partícips als infants, proporcionant-los la informació necessària per a la seva comprensió, sense utilitzar eufemismes o metàfores poc realistes. Exposar, doncs, de manera clara i senzilla el succés fent referència al vocabulari apropiat a cadascuna de les edats: mort, morir, malaltia, accident, etc. tenint a l'abast els suports i serveis necessaris tant de l'escola com d'altres entitats, ja que en aquestes edats una pèrdua pot afectar de manera diferent i tothom té dret a expressar-se lliurement. Els docents, en aquest cas, ha de mostrar-se empàtics, respectar les diferents actituds i tenir en compte les diferents creences religioses.

Poch i Herrero (2003) també aconsellen que la persona encarregada d'informar de la pèrdua sigui algú que tingui una vinculació emocional i significativa amb l'infant per tal de minimitzar els possibles efectes negatius, en un ambient tranquil i que transmeti confiança.

Altrament, Miret (2016) recomana que ajudem als infants a indagar en les seves emocions per tal que no se sentin incompresos, donat que en aquests casos potser no tenen eines

suficients per designar el que senten, emocions que, fins al moment, potser eren desconegudes. Per aquest motiu, parla de la importància de l'observació, no només en els primers dies o setmanes després de la pèrdua, sinó al llarg dels mesos. De vegades, pot succeir que un infant aparenti estar bé i de cop esclati amb un atac d'ira o d'agressivitat. En realitat, aquest comportament indica que està deixant anar les emocions contingudes, per aquest motiu, és molt important la flexibilitat i sensibilització del professorat de cara a poder atendre'l adequadament. Els infants constantment canvien d'estat d'ànim, però en aquests casos tindran moments de tot i l'adult ha d'estar present per fer un bon acompanyament validant i normalitzant les seves emocions i mostrant la seva presència per tot el que necessitin inclús també les seves emocions.

Així mateix, posa en relleu la importància d'estar alerta amb possibles molèsties físiques o malestars quan aquests no expressen les seves emocions, ja que possiblement les estan somatitzant.

Percepció i evolució del concepte de mort en els infants.

Partim de la base que cada infant és únic i irrepetible, amb la qual cosa no hi ha un model únic i efectiu que expliqui com superar una pèrdua. A més a més, el concepte de mortalitat no és quelcom que els infants puguin comprendre fàcilment, sinó que s'ha d'anar interioritzant i madurant al llarg del temps per tal que quan es produeixi la mort d'un ésser estimat els siguin capaços d'afrontar-ho de la millor manera possible, arribant a la fase d'integració.

Autors com Esquerda (2009), Mèlich (1994), Miret i Ballesteros (2020), o Puyané i Sabanés (2016) entre d'altres, comparteixen el mateix esquema evolutiu amb petits matisos. Segons els autors, el procés d'adquisició del concepte de mort va molt vinculat a l'evolució psicològica de l'infant. De tota manera, prèviament han de tenir adquirits els cinc conceptes sobre el procés de la mort: el criteri de no funcionalitat del cos que és: permanent, inevitable, irreversible i universal. És important remarcar que fins als 7 anys aproximadament, l'infant no comença a comprendre clarament tots aquests subconceptes i que la mort afecta a tots els éssers vius. Això provoca un increment de temors a l'entendre que la seva vida també es veu afectada.

Els nadons de 0 als 2 anys aproximadament, no estan preparats per entendre la mort com a tal. Tot i això, no vol dir que no percebin el patiment o l'angoixa del seu voltant. Amb la qual cosa, és crucial mantenir les rutines i evitar deixar-los molt de temps amb desconeguts, ja que en aquestes edats tan primerenques la dependència i vinculació amb els seus progenitors és total.

Dels 3 als 7 anys encara són poc conscients, i per això pot semblar que es mostrin indiferents. Conceben la mort com un succés temporal i de causa externa. Per això és

important expressar-nos amb claredat, per evitar possibles confusions. A més a més, tenen la capacitat tant d'expressar les seves emocions com de reconèixer-les (ràbia, tristesa, alegria, etc.), encara que no estan preparats per entendre la mort com a tal, poden comprendre algunes paraules.

Per entrar més en detall sobre l'evolució del concepte de mort vegeu la taula de l'annex 1.

EL DOL: UN PROCÉS ENVERS PÈRDUES SIGNIFICATIVES.

Esquerda (2009) defineix el procés de dol com l'adaptació que ha de fer un individu que pateix la pèrdua d'una persona estimada. La vulnerabilitat dels infants enfront aquesta situació pot manifestar-se de forma variada a través de símptomes emocionals, conductuals o en el rendiment acadèmic. A més a més, cal tenir present que el dol serà més o menys significatiu en funció del vincle amb la persona que hagi mort i el moment evolutiu en el qual es trobi l'infant. Per tant, és rellevant conèixer la situació personal en cadascun dels casos.

El procés de dol sol caracteritzar-se per diferents fases. Primerament, l'impacte, on s'experimenta una situació d'incomprensió i desconcert amb un fort xoc emocional. Seguidament, l'evitació, on s'intenta defugir del patiment per minimitzar l'impacte. Un cop es comença a ser conscient de la realitat arriba el dolor, el qual permet ser més conscients de la pèrdua en tots els aspectes i, per últim, la integració, en què s'accepta i s'interioritza que la persona en qüestió ha mort ([Generalitat de Catalunya](#), 2017).

Reprenent les consideracions d'Esquerda (2009), afegim que el procés de dol en infants depèn també del concepte sobre la mort que s'hagi adquirit fins al moment, la influència de la família i l'entorn més proper en relació amb com ho viuen i l'etapa de desenvolupament en la qual es troba.

Des de la Generalitat de Catalunya s'ofereix un [protocol de dol](#) orientatiu per les escoles, amb l'objectiu d'establir i consensuar de manera general de procedir en els casos de dol, així com una sèrie de [procediments](#) de diferents professionals de l'educació quant al dol i les pèrdues.

Mites associats al procés de dol.

Quan s'ha de tractar la realitat de la mort amb els infants, sorgeixen moltes incògnites i dubtes però, sobretot, mites al respecte (vegeu taula annex 2). És per això que cal remarcar la importància que tots els infants elaboren un procés de dol adequat a la seva edat. Poch i Herrero (2003) afirmen que els infants poden ser educats des de petits si som capaços de respectar el seu moment evolutiu així com la seva capacitat de comprensió.

Així doncs, cal desmitificar la concepció que s'ha anat generant sobre la mortalitat i ampliar perspectives des del sistema educatiu, introduint aquest tòpic en l'àmbit didàctic d'educació infantil, primària i secundària de forma holística.

OBJECTIUS DE LA INVESTIGACIÓ

L'objectiu general de la present recerca és el següent:

- Dissenyar un recurs web per als professionals de l'educació amb un recull de fonaments teòrics, recursos i praxis educatives destinades a propiciar l'abordatge d'una pèrdua i dol, concretament al segon cicle d'educació infantil (3-6).

A partir d'aquest, es despleguen d'altres més específics que es detallen a continuació:

- Comprendre la importància de l'educació en la pedagogia de la mort.
- Conèixer com i de quina manera es pot treballar la mort de forma preventiva a l'educació infantil, concretament al segon cicle (3-6).
- Detectar les possibles necessitats dels infants davant d'una pèrdua o situació de dol.
- Identificar l'actuació docent envers una situació de pèrdua i dol.

MÈTODE: PROJECTE D'ACCIÓ EDUCATIVA

Context sociocultural o escenari de l'acció educativa

La present investigació es basa en un projecte d'acció educativa de metodologia qualitativa, la qual es considera la més adequada per donar resposta a les necessitats detectades entorn la pedagogia de la mort a les escoles d'educació infantil, centrant-nos al segon cicle (3-6).

García (2002) especifica que els mètodes qualitius ens ofereixen una perspectiva humanista i evolutiva de la societat, ja que aquesta és dinàmica i canviant. Així doncs, emprant una metodologia qualitativa, atorgarem la deguda importància als significats que emergeixin dels contextos individuals, amb la finalitat de poder extrapolar-los posteriorment a situacions globals. D'aquesta manera, contribuirem a aportar la informació pertinent en relació amb un tema d'interès educatiu, com és el cas de la realitat de la mort.

El disseny de l'estudi implica la creació d'una pàgina web que recopili bases teòriques, recursos i pràctiques educatives destinades a acollir, acompanyar i educar els infants en el maneig de situacions de pèrdua i dol.

DETECCIÓ DE NECESSITATS

Participants:

La mostra està constituïda per dues expertes en pedagogia de la mort, l'Àngels Miret (E1) i la Neus Ballestros (E2). Ambdues professionals compten amb diferents nivells i tipus de formació en aquest àmbit, així com amb importants publicacions, com ara "El centre educatiu de dol: Guia per afrontar la mort, el dol i les pèrdues en els centres educatius" (Miret, 2016) o l'article "La mort i el dol a l'escola: fent lloc a la vida" (Miret i Ballestros, 2020).

La primera professional entrevistada ha estat l'Àngels Miret (E1), mestra jubilada, psicopedagoga i actual formadora amb una experiència de 16 anys en pedagogia de la mort. Des del 2007 assessora centres educatius, famílies i altres professionals que atenen menors en dol i forma part del Grup específic Les pèrdues, la mort i el dol en el context educatiu de la Facultat d'Educació de l'URL-Blanquerna, entre altres destacables aspectes de la seva trajectòria.

La segona entrevistada (E2), la Neus Ballesteros, és llicenciada en Belles Arts (UB) i en Pedagogia (UAB). Igual que Miret, forma part del Grup Les pèrdues, la mort i el dol en el context educatiu de la Facultat d'Educació de l'URL-Blanquerna, i ofereix suport i assessorament a centres educatius. A més a més, cal destacar que és directora del programa educatiu "Art i Absència", a l'Associació AVES, un grup de dol i d'ajuda mútua.

De manera complementària, s'han realitzat dues enquestes anònimes: una dirigida a antics estudiants de diferents escoles i l'altra a docents d'escoles d'educació infantil. En aquest cas, han participat 79 alumnes i 17 mestres d'educació infantil.

Instruments:

L'instrument utilitzat per a la recopilació de dades de la investigació ha estat una combinació d'una entrevista semiestructurada i una enquesta.

En referència a l'entrevista semiestructurada (vegeu les preguntes d'aquesta a l'annex 3), la qual va ser dirigida a les dues expertes ja esmentades anteriorment, tenia com a objectiu conèixer i identificar la manera d'abordar la realitat de la mort, així com la seva importància, de quina manera incloure i treballar aquesta temàtica a les aules, i el paper dels adults i els mestres en situacions de dol i pèrdua, entre altres temes.

Aquesta entrevista constava de dos apartats, un enfocat a preguntes teòriques relacionades amb els objectius de la investigació, i un altre que se centrava en les respostes obtingudes a través de les enquestes.

En concret, s'han dut a terme un total de dues entrevistes. Abans de realitzar-les, es va proporcionar a les participants un consentiment informat que havien de signar, en el qual s'informava de la motivació de l'estudi i la forma en què s'utilitzarien les dades recopilades.

A més a més, per assegurar que les preguntes eren prou clares per a les entrevistades, l'instrument va ser validat per verificar que la longitud i el vocabulari eren adequats.

Pel que fa a les enquestes, tal com s'ha mencionat anteriorment, se n'han realitzat dues. La primera, adreçada als estudiants (vegeu annex 4), tenia com a objectiu conèixer com, de quina manera i amb quina freqüència es va abordar la temàtica de la mort a l'escola d'educació infantil. Costava de 10 preguntes de resposta breu, de les quals 6 eren

obligatòries i les altres 4 opcionals per augmentar o justificar el perquè d'una resposta anterior.

Pel que fa a la segona enquesta, dirigida als docents (vegeu annex 5), el seu objectiu era conèixer les dificultats o inconvenients que poden sorgir o que ja s'han experimentat en l'hora d'abordar la mort o el dol a les aules d'educació infantil, així com la seva visió respecte a aquesta realitat. En aquest cas, es plantejaven un total de 7 preguntes obligatòries vinculades amb la temàtica en qüestió.

Programació i procediment:

Amb la finalitat de dissenyar els instruments òptims per a la investigació mitjançant els quals es poguessin recollir les dades necessàries per aprofundir en la temàtica escollida, s'ha dut a terme una recerca exhaustiva per adquirir informació sobre la realitat en qüestió i conèixer com abordar la didàctica de la mort als centres educatius i donar resposta al procés de dol de l'alumnat.

D'aquesta manera, s'han elaborat dues enquestes, una per als mestres i una altra per als antics alumnes per conèixer de primera mà la realitat actual de la pedagogia de la mort als centres educatius.

Posteriorment, s'han redactat les preguntes de l'entrevista tenint en compte el disseny d'un pla d'acció educativa amb diferents recursos que resultessin útils per a futures famílies i docents d'educació infantil.

Tot seguit, per preservar la integritat de les professionals que han col·laborat en la investigació, s'ha sol·licitat el permís per enregistrar les entrevistes a través d'un consentiment informat (vegeu annex 6) i se'ls ha ofert la possibilitat de llegir allò que s'havia transcrit un cop finalitzada la investigació. Les entrevistes han estat programades per fer-se telemàticament, però per qüestions personals ateses en el moment de la realització, una es va fer via correu electrònic per escrit.

Un cop recollides les dades, s'ha realitzat la transcripció de l'entrevista corresponent i l'ordenació de totes les dades obtingudes. Aquesta ordenació de la informació, s'ha elaborat a partir d'uns ítems establerts, seguint amb l'ordre dels objectius plantejats. Tot seguit, s'ha procedit amb la redacció dels resultats i conclusions corresponents.

Finalment, s'ha procedit a la realització del recurs web on podeu veure el resultat a: <https://sites.google.com/blanquerna.url.edu/perduaidolinfantil?usp=sharing>

RESULTATS I DISCUSSIÓ

A continuació, es presenten els resultats obtinguts juntament amb la seva discussió i fent referència als objectius establerts a l'inici de la investigació.

Davant el tabú que representa el tractament de la mort a l'educació infantil, l'objectiu principal d'aquesta recerca s'ha centrat en el "disseny d'un recurs web pels professionals de l'educació amb un recull de fonaments teòrics, recursos i praxis educatives destinades a propiciar l'abordatge d'una pèrdua i dol, concretament al segon cicle d'educació infantil (3-6)". A partir de tota la informació i dades obtingudes als diferents qüestionaris i entrevistes, s'ha pogut procedir amb una pàgina en què queda explicitat aquells aspectes fonamentals en el tractament i importància de l'abordatge de la mort als centres educatius.

Quant al primer objectiu, "Comprendre la importància de l'educació en la pedagogia de la mort", ambdues expertes aporten diferents arguments que denoten la importància de tractar i treballar aquesta realitat a les aules d'infantil. Totes dues, coincideixen en el fet que la mort és una part inherent de la vida, per tant, es tracta d'una realitat que no es pot evadir indefinidament, ja que tard o d'hora els infants s'hi trobaran immersos ja sigui per la pèrdua d'un familiar, d'una mascota, d'algun objecte personal, etc. amb la qual cosa, necessiten tenir les eines necessàries per comprendre i processar el que ha passat de cara a facilitar el seu benestar emocional.

Referent als resultats les enquestes, els alumnes en un 84,8% i les mestres en un 94,8% consideren que el tema de la mort i el dol s'hauria de tractar o treballar des de ben petits a les escoles d'educació infantil. Si bé hi ha una gran varietat d'arguments, majoritàriament les respostes coincideixen a dir que és una realitat a la qual hàgim de fer front i tant adults com infants necessitem estar preparats (vegeu annex 7). Tot i això, la majoria dels resultats de les enquestes dels alumnes, en un 93,3% demostren que aquesta realitat, quan anaven l'escola d'educació infantil no es va contemplar.

De la mateixa manera, les entrevistades justifiquen el fet d'apropar als infants a aquesta realitat des d'una perspectiva natural, atès que la mort constitueix un procés intrínsec de la vida. L'E1, d'una banda, posa de manifest que als més petits sovint se'ls exposa a històries o pel·lícules on es produeix algun tipus mort, amb la qual cosa, reivindica la importància no enganyar-los en cap moment. D'aquesta manera, subratlla la importància que s'utilitzi el terme "mort" davant d'ells perquè puguin anar integrant aquest concepte, encara que no el comprenguin del tot. Aquesta aproximació, segons l'E1, permetrà als nens i nenes fer una millor gestió del procés de dol quan es trobin en aquesta situació futura.

D'altra banda, l'E2, sosté que l'alumnat considera la mort com a un tema tabú i això genera que no es plantegin les preguntes necessàries amb relació a aquesta realitat. Tal com planteja l'experta, la pedagogia de la mort ajuda a comprendre que la mort és una realitat innegable que tots experimentarem en algun moment o altre de la vida i que com a tal, ha de ser entesa amb naturalitat i respecte. No obstant tot, a la nostra societat actual sovint es

tracta de forma superficial o fins i tot es nega, fet que desencadena conseqüències negatives, com ara la por i la incomprensió. Així doncs, defensa que el fet de parlar de la mort a l'aula és naturalitzar un procés vital, és entendre la vida, perquè a mesura que anem creixent ens anem adonant que la nostra vida acaba, i aquesta comença a tenir una altra rellevància. Quan els alumnes expressen els seus sentiments i visió sobre la mort, poden aprendre a veure-la com un procés vital natural i començar a adquirir tots els subconceptes que implica el fet de morir que, segons autors com Esquerda (2009), Mèlich (1994), o Puyané i Sabanés (2016), fan referència al criteri de no funcionalitat del cos, que és permanent, inevitable, irreversible i universal.

Arnaiz (2003), també reflexiona sobre el contraproductiu que resulta el fet d'ocultar la mort als infants, ja que això els allunya de la realitat i els impedeix desenvolupar una comprensió completa d'aquesta. Així mateix, exposa que no té sentit educar als nens sobre tots els cicles de la vida excepte aquest, donat que un veritable procés de formació ha de preparar als infants per a tots els aspectes de la vida, inclosa la mort, ja que això els ajuda a desenvolupar una actitud més madura i realista cap a la vida. A més a més, assegura que ocultar als nens la idea de la mort pot ser contraproductiu a llarg termini, perquè quan s'enfrontin a ella per primera vegada, poden sentir-se desbordats i desorientats. Per tant, és millor tractar aquesta realitat gradualment i amb sensibilitat, per ajudar als nens a comprendre-la i acceptar-la com una part natural del cicle de la vida.

De la mateixa manera, Poch i Herrero (2003) destaquen que l'objectiu de l'escola no es limita a la transmissió de continguts acadèmics, sinó que també ha d'atendre's a la promoció del suport integral a la persona en totes les seves dimensions: cognitiu, emocional, social i físic dels alumnes. D'aquesta manera, ha de proporcionar un entorn que afavoreixi la salut i el benestar dels alumnes a través del qual contribueixi al desenvolupament d'alumnes amb una visió més completa i equilibrada de la vida, fomentant la seva formació com a persones autònomes i responsables, capaces d'afrontar els reptes del món en què viuen de manera conscient i crítica.

En resum, la pedagogia de la mort és una eina important per ajudar als alumnes a comprendre la mort com a part natural de la vida, per això hauria de ser un element present en les experiències educatives a les aules. Quan els infants parlen d'aquesta realitat, poden aprendre a naturalitzar-la i a veure-la com un procés natural i important que forma part de la nostra existència. Això pot ajudar a prevenir possibles conflictes que se'n derivin d'una situació de pèrdua i dol.

Amb relació al segon objectiu plantejat, "Conèixer com i de quina manera es pot treballar la mort de forma preventiva a l'educació infantil, concretament al segon cicle (3-6)", ambdues expertes mencionen diversos recursos per abordar una pedagogia centrada en la finitud,

tenint en compte tant els aspectes conceptuals com els emocionals, per ajudar els nens a gestionar el dol de manera adequada. Així doncs, defensen dos aspectes fonamentals per utilitzar aquesta metodologia:

Per una banda, destaquen la importància de crear un entorn natural i espontani per reflexionar sobre la mort i les pèrdues, sense caure l'artificialitat que sovint engloba aquest tema. Aquest fet permetrà als alumnes connectar amb les seves pròpies emocions i sentiments de manera autèntica, empàtica i sincera. L'E2 reforça aquesta idea subratllant la importància de tractar la realitat de la mort per comprendre-la, acceptar-la i gestionar-la millor, tenint en compte que el fet de normalitzar la conversa, pot ajudar als infants a sentir-se més còmodes i menys sols en moments tan convulsos com ara la pèrdua d'un ésser estimat.

D'altra banda, també consideren important plantejar activitats que permetin als alumnes explorar les pèrdues des de perspectives diverses. Això no només ajudarà a ampliar la visió dels alumnes sobre el tema, sinó que també els ajudarà a normalitzar aquesta realitat com una part inherent de vida. Per tant, sostenen que és important adaptar les activitats al context i l'edat dels alumnes, per garantir la seva adequació i efectivitat en cada cas.

No obstant això, determinen que cal articular una estratègia transversal coherent d'acord amb el currículum, en lloc de recórrer a activitats aïllades sense cohesió.

En aquest sentit, L'E1 defensa que la mort és un tema que no es pot presentar com una àrea curricular i tampoc encaixaria en un tema transversal ordinari. És un tema radical en el sentit que ve d'arrel, que va al fons de la qüestió i com més fortes siguin aquestes arrels, més fort serà l'arbre i millor es podrà sostenir.

De manera anàloga, Cortina (2018) ressalta la importància de la incorporació d'una perspectiva global i interdisciplinària en l'educació sobre la mort, que ha de ser abordada pel cos docent en col·laboració amb els professionals de l'àmbit psicopedagògic.

Referent a les enquestes de mestres, en un 41,2% desconeix els recursos o materials didàctics es poden emprar per introduir la pedagogia de la mort a l'aula per tal de treballar-la sigui des de la prevenció o bé a posteriori. Tot i això, el 100% assegura que de saber de l'existència d'aquests materials o estratègies per abordar aquesta pedagogia l'empraria a l'aula (Vegeu annex 8).

Per consegüent, un dels recursos que suggereixen les expertes per abordar aquesta realitat amb els infants és la literatura, sobretot el gènere del conte, atès que és un recurs quotidià i freqüent a les aules d'infantil i una bona eina perquè els infants puguin comprendre aquesta realitat.

López (2017) ratifica que el conte esdevé un recurs altament valuós per als agents educatius en situacions en les quals s'ha produït una pèrdua per part de l'alumne, ja que es

tracta d'un material didàctic que fomenta la reflexió i la comprensió a través d'un llenguatge senzill i adaptat a l'edat dels estudiants. Per tant, hem d'evitar explicacions que estimulin concepcions equivocades perquè hem d'aconseguir la seva participació, per ajudar-los a posar paraules a les seves emocions.

De la mateixa manera, Cortina (2010) exposa que les pel·lícules i les cançons disposen d'una capacitat comunicativa que permet als infants identificar-se amb els personatges els quals estan immersos en situacions equiparables a les que ells mateixos poden experimentar. Aquest fet, doncs, els pot brindar l'oportunitat de solventar els seus dubtes i preocupacions a través dels missatges que es transmeten de forma implícita en les narracions.

En resum, el treball de la mort de forma preventiva en l'educació infantil, i especialment en el segon cicle, ha de ser abordat des d'una perspectiva integral i multidisciplinària, que tingui en compte la importància de fomentar la salut mental i emocional dels infants, i que promogui el desenvolupament d'actituds i valors saludables que els permetin comprendre i acceptar la mort com un procés natural de la vida. Per això, és recomanable que els infants tinguin l'oportunitat d'explorar aquesta temàtica a través de diferents activitats que fomentin la reflexió i el diàleg. Activitats com ara la lectura de contes o la visualització de pel·lícules que tractin la mort de forma adequada a l'edat dels infants, poden ser de gran ajuda perquè els nens i nenes puguin expressar les seves inquietuds i dubtes, i perquè els docents puguin ajudar-los a comprendre i acceptar la mort.

Referent al tercer objectiu "Detectar les possibles necessitats dels infants davant d'una pèrdua o situació de dol", les entrevistades mostren la seva unanimitat en el fet que davant d'una situació de pèrdua o dol, els infants poden experimentar una gran varietat de necessitats emocionals i psicològiques. Per això, és important detectar i atendre aquestes necessitats de manera adequada per ajudar-los a abordar la situació.

Algunes de les possibles necessitats que els infants poden experimentar són el fet parlar sobre la pèrdua, de compartir les seves emocions i sentiments, de sentir-se escoltats i recolzats, de rebre informació clara i honesta sobre el que ha passat, de tenir temps per processar i acceptar la pèrdua, de mantenir les seves rutines i activitats diàries, i de tenir una sensació de seguretat i estabilitat.

L'E1, argumenta que els infants manifesten el dol de diverses maneres i no dissimulen quan senten malestar emocional, però tampoc tenen prou eines per explicar què els passa. D'aquesta manera, com a docents, és important l'observació i ajudar-los a posar nom a les emocions que senten. Poden estar més neguitosos, mostrar-se agressius, apàtics o més

inquiets... Qualsevol canvi que es detecti o que perduri dies o setmanes, tant a l'escola com a casa, cal parlar-ne i trobar la manera d'acompanyar el seu procés.

L'E2, coincideix en importància de posar paraules a allò que senten els infants, proporcionar-los un espai segur i acollidor on puguin expressar-se lliurement i sentir-se escoltats i recolzats des del respecte al procés de cadascú, donat que pot ser la primera vegada que s'hi troben.

Per tant, com a docents, és crucial que els adults proporcionin als infants un suport adequat que contempli les seves necessitats emocionals. Això inclou el fet d'escoltar-los i donar-los suport, així com proporcionar informació clara i honesta, i crear un entorn segur i estructurat que els ajudi a regular les seves emocions i a mantenir la seva rutina diària. Amb aquest suport adequat, els infants poden adquirir una visió més saludable del dol i desenvolupar la seva capacitat per fer front a les pèrdues.

Respecte al darrer objectiu "Identificar l'actuació docent envers una situació de pèrdua i dol", les entrevistes expressen que, tot i que els membres del personal docent són ara més sensibles i conscients, la seva resposta encara no és satisfactòria a causa del temor a les repercussions negatives i la manca de capacitat obligatòria en aquesta àrea de l'ensenyament. En aquest sentit, l'E1 refereix que l'absència de la mort en els currículums també és un indicador que és un tema tabú.

Tal com justifiquen Cortina i de la Herrán (2006), en comptes d'entendre-la com una dimensió fonamental en la naturalesa humana, les por i angoixes dels adults derivades d'aquest succés fa que la mort esdevingui un tema vetat, especialment a les societats occidentals. Això fa que quan algú s'indueixi a dialogar sobre aquesta realitat prefereixi evitar-ho a través de diferents gestos, mirades o silencis.

De la mateixa manera, expertes estableixen que la família constitueix el principal nucli afectiu per als infants i, per tant, assumeix un paper crucial en el procés de dol. És responsabilitat dels pares acompanyar els seus fills, conscients que en absència de tècniques adequades per fer-ho, existeixen molts professionals tant a l'escola com a altres centres especialitzats disposats a ajudar-los. Així doncs, resulta crucial l'entorn familiar i altres suports que puguin brindar a l'infant, ja que aquests són imprescindibles per a la seva reconstrucció i abordar el dol. L'E1, refereix que des dels centres educatius se'ls ha de fer partícips de les accions que es facin en aquest sentit, per exemple: un comiat, un ritual, un projecte, parlar-ne a les aules, etc. I parlar-ne també en les reunions d'inici de curs i en les entrevistes personals per fer saber a les famílies el benefici de parlar de la mort amb naturalitat per tal de poder fer una bona gestió del dol quan pateixin una pèrdua significativa.

Esquerda (2009) i la [Generalitat de Catalunya \(2017\)](#) corroboren les aportacions anteriors defensant que la família exerceix una influència fonamental en la comprensió de la mort com a esdeveniment natural, encara que és responsabilitat del centre educatiu proveir una orientació que faciliti la comunicació, el suport i l'ajuda necessària perquè els individus puguin avançar en el procés de dol de manera satisfactòria.

Tanmateix, argumenten la importància de resoldre els dubtes que puguin sorgir en els infants per evitar generar confusió. A més a més, argumenten que és essencial mantenir una línia de comunicació oberta amb la família per anar en consonància i assegurar la coherència en les respostes donades i evitar contradiccions, tot i que aquestes puguin diferir de les nostres pròpies opinions. És a dir, fer saber a l'infant que la seva família i nosaltres tenim punts de vista diferents amb relació a aquesta realitat.

Seguint amb aquest aspecte, confirmen que és important proporcionar als infants informació clara i honesta sobre la pèrdua. L'E2, refereix que quan els infants veuen que els adults els silencien en parlar d'aquesta realitat entenen que d'això no només no se'n pot parlar sinó que se l'aparta, se li està dient d'una manera o altra que allò que es parla ho pot saber, no en pot parlar i a més a més no el considerem part. En sentir-se exclòs, doncs, és molt pitjor que tenir la informació real d'una pèrdua important. Perquè el dolor no el treu ningú i si addicionalment no se sent acompanyat, serà encara més complicat.

Quant a l'actuació de l'equip docent, l'E2 esmenta que la principal por del professorat és què dir o què fer. Tot i això, argumenta que en el dia a dia com a mestres ja s'estan atenent situacions complexes de pèrdua, frustració o ràbia per exemple, quan un infant està trist perquè algú li ha pres un objecte preuat o un joc. D'aquesta manera indica que, com a docents, ja ens estem entrenant per poder atendre aquestes situacions. En cas que un infant ens vingui explicant una altra qüestió que no és estrictament de l'aula, escoltar el què està passant. A més a més, defensa fermament que hem de poder fer-ho perquè és el dia d'un mestre. Quan es parla d'educació, sobretot a la primera etapa d'infantil (0-3), estem atenent a la vida quotidiana. I tot això serà contingut pròpiament del currículum, ja que forma part de vida, de la quotidianitat i del que l'infant aporti a l'aula. Per tant, assenyala que amb tranquil·litat, amb aquesta serenitat que com a docent acompanyes altres situacions emocionalment convulses en el dia a dia dels infants, hem de poder confiar en el fet que ens anem entrenant en adquirir recursos per poder acompanyar l'infant en l'abordatge d'aquesta situació.

Quant a l'acompanyament dels infants als rituals funeraris, les entrevistades concorden en la seva eficàcia per alleujar el sentiment de pèrdua. Destaquen que és important informar-los amb antelació sobre el que succeeix en aquests esdeveniments, resoldre les

seves preguntes i permetre'ls escollir si desitgen assistir, sempre amb la supervisió i el suport d'un adult referent que els acompanyi en el procés de fer front a la situació.

CONCLUSIONS

Mitjançant la realització d'aquest article, es pot concloure que s'ha aconseguit desenvolupar un recurs que permet accedir a documentació i recursos per a oferir una pedagogia preventiva de la mort i actuar adequadament en situacions similars. En concret, la pàgina web està destinada principalment a professionals de l'educació, tot i que les famílies també poden accedir-hi per aprendre a ajudar als infants com abordar la mort amb naturalitat i fer-los comprendre com expressar i gestionar les emocions que es deriven de les pèrdues.

Una vegada dut a terme l'anàlisi de les opinions emeses per part de les professionals que han estat sotmeses a entrevista, es pot determinar que la introducció de la pedagogia de la mort a les aules implica el foment de la comprensió del valor de la vida i la seva finitud, i així la supressió de la por i l'angoixa associades a la seva desconeixença fet que genera que aquesta realitat esdevingui un tema tabú tant a l'escola com a la societat.

De la mateixa manera, proporcionar als alumnes eines per afrontar el procés de dol de manera saludable és important de cara a l'educació i benestar emocional, per acompanyar-los en cas de pèrdues afectives. Cal tenir present, però, que les reaccions envers una pèrdua poden ser diverses i no només es manifesten en l'àmbit emocional, sinó també a través de la conducta, el físic i la socialització. Per tant, és fonamental prestar assistència als infants perquè puguin expressar adequadament les seves emocions i proporcionar-los el suport necessari enfront de qualsevol transformació significativa que pugui impactar la seva vida diària.

Consegüentment, és imprescindible fomentar l'adquisició de competències per afrontar diferents situacions, especialment aquelles que estan estretament relacionades amb la pèrdua. Així mateix, cal ajustar la intervenció docent en funció dels coneixements previs de l'alumnat i establir una aplicació global i interactiu de la temàtica a les diferents matèries del currículum. En aquest sentit, és indispensable la cooperació i la implicació del personal docent amb els equips psicopedagògics corresponents per a la implementació d'aquesta proposta, així com per establir uns criteris que s'adaptin a la diversitat de l'alumnat, la inclusió de les activitats en les programacions habituals de l'aula i el seguiment individualitzat.

Seguidament, resulta rellevant destacar que la literatura és la millor estratègia per apropar els alumnes al coneixement d'aquesta realitat. No obstant això, les professionals també suggereixen altres alternatives per aconseguir un aprenentatge significatiu i resoldre les preguntes dels infants sobre la mort, com ara les arts escèniques o jocs, atès que són

estratègies útils per afrontar la mortalitat i crear un vincle amb les pèrdues. Les cançons i pel·lícules, a més a més, són eines que promouen el diàleg i la comunicació per transmetre de manera emotiva el significat de la mort. Això fa que aquestes activitats siguin idònies per integrar nous coneixements en qualsevol etapa de la vida escolar i relacionar-los amb les vivències que puguin experimentar els alumnes.

Per acabar, cal fer constar la transcendència de tractar i treballar aquesta realitat de forma col·laborativa amb les famílies, amb l'objectiu de transmetre'ls els beneficis i els criteris pedagògics que comporta el tractament d'una pèrdua, sobretot, des del respecte a la identitat i situació de cadascú.

Finalment, al llarg del desenvolupament de l'estudi hem trobat alguna limitació. Per una banda, es volia abastar una mostra més àmplia de participants amb diferents opinions per tal de generar un debat i contrastar els punts de vista amb relació a la temàtica seleccionada. D'aquesta manera, es podrien haver obtingut uns resultats més representatius amb relació a la pedagogia de la mort.

D'altra banda, tampoc s'ha pogut provar l'eficàcia del recurs, ja que s'han tingut en compte uns continguts i conceptes generalitzats segons l'edat i el desenvolupament normatiu dels infants, amb la qual cosa, hauríem de conèixer les necessitats concretes de cada grup. A més a més, l'àmplia temàtica que engloba aquesta realitat, implica que hi hagi molts aspectes a tenir en compte i aprofundir. Per tant, encara hi ha molts aspectes que es poden investigar per aprofundir en aquest tema.

En conclusió, convé destacar la importància d'incloure la realitat de la mort i les pèrdues en una educació completa i global. A partir d'aquestes situacions, es plantegen qüestions fonamentals de la vida que requereixen una resposta i una atenció adequades per part dels educadors de cara al fet que els infants puguin construir un coneixement propi i efectiu sobre aquest concepte imprescindible per la pròpia vida.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Arnaiz, V. (2003). Deu propostes per a una pedagogia de la mort. Guix d'infantil, núm 12, p. 8-11. <https://cat.grao.com/ca/producte/deu-propostes-per-a-una-pedagogia-de-la-mort>

Cantero, M.F. (2013). La educación para la muerte. Un reto formativo para la sociedad actual. Psicogente, 16 (30), 424-438.
<https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=497552364014>

Canal multimèdia de la FPCEE. (21 d'abril 2021). *Quan sigui mestre, com acolliré la mort a l'escola?* [Video]. Youtube.
<http://blogs.blanquerna.edu/canalfpcee/quan-sigui-mestre-com-acollire-la-mort-a-lescola/>

Cortina, M. (2010). El cine como recurso didáctico de educación para la muerte: implicaciones formativas para el profesorado (Tesis doctoral Universidad Autónoma de Madrid, Madrid, España). Recuperada en: <https://repositorio.uam.es/handle/10486/4487>

Cortina, M. (2018). Guia i orientacions per l'atenció al dol des dels centres educatius. València: REICO

Díaz, P. (2016). *Hablemos de duelo. Manual práctico para abordar la muerte con niños y adolescentes*. Madrid: Fundación Mario Losantos del Campo. Recuperat a: <http://www.fundacionmlc.org/uploads/media/default/0001/01/guia-duelo-infantil-fmlc.pdf>

Esquerda, M. (2009). *El dol i els nens*. Recuperat a: http://scpediatria.cat/docs/ciap/2009/pdf/MEsquerda_ciap2009.pdf

García, M. (2002). Métodos y diseños de investigación científica: ciencias humanas, sociales y de la salud (1a ed). Barcelona: EUB.

Generalitat de Catalunya. (2017). *El dol*. Recuperat a: <https://educacio.gencat.cat/ca/arees-actuacio/families/ajudem-fills/dol/>

Herrán, A. De La, Cortina, M. (2006): La muerte y su didáctica: Manual para educación infantil, primaria y secundaria. Madrid. Universitas.

López, A.D. (2017). La práctica de la pedagogía de la muerte mediante acompañamiento educativo, desde el cuento infantil, el juego y el arte como recursos didácticos (Tesis doctoral Universidad Autónoma de Madrid, Madrid, España). Recuperada en: <https://repositorio.uam.es/handle/10486/678371>

Mèlich, J.C., Poch, C. (1994). La necessitat d'una pedagogia de la mort a l'escola. Perspectiva Escolar, núm. 188, p. 46-51.
<https://www.rosasensat.org/revista/la-televisio-de-casa-a-lescola-num-188/>

Miret, À. (2016). El centre educatiu de dol: Guia per afrontar la mort, el dol i les pèrdues en els centres educatius. Barcelona. Tarannà.
<https://docs.gestionaweb.cat/1904/el-centre-educatiu-de-dol-ebook-1241491.pdf>

Miret, À., Ballesteros, N. (2020). La mort i el dol a l'escola: fent lloca la vida. *Guix d'infantil*, vol. (473), 11-14.
<https://www.grao.com/es/producto/revista-guix-473-deseembre-20-pedagogia-de-la-vida-la-mort-i-el-dol-a-lescola-gu479>

Nolla, A. (2008). *Del viure i del morir: Propostes per acostar-nos a l'experiència de la finitud*. Barcelona: Rosa Sensat.

Poch, C. i Herrero, O. (2003). *La muerte y el duelo en el contexto educativo: reflexiones, testimonios y actividades*. Barcelona. Paidós.

Puyané, M. i Sabanés, A. (2016). *En la vida i en la mort: com acompanyar en el procés de dol els nens i adolescents*. Barcelona: Abadia de Montserrat, cop.

Tójar, J. (2006). *La investigación cualitativa: comprender y actuar (1a ed)*. Madrid: La Muralla.

Unitat de Trauma, Crisis i Conflictes de Barcelona. (2020). *Com explicar la mort als nens*. Faros: Hospital Sant Joan de Déu. Recuperat a:
<https://faros.hsjdbcn.org/ca/articulo/com-explicar-mort-als-nens>

Vilanova, M. (2005). *La Mort, una lliçó de vida?* Barcelona: Mediterrània.

ANNEXOS

Annex 1: Taula 1. Comprensió i evolució del concepte de mort en els infants de 0-6 anys. Elaborada a partir de la lectura de Cortina i de la Herrán (2006).

EDAT	EVOLUCIÓ	EXEMPLES
<i>La conquesta sobre aquest concepte es veu reflectida en el tipus de joc que produeix l'infant.</i>		
6-8 mesos	La construcció del concepte de mort va íntimament lligada a la noció de permanència de l'objecte, és a dir, la capacitat que tenen els nadons de comprendre el món i allò que ens envolta i relacionar-nos amb ell. Així doncs, faran la seva emergència l'una amb l'altre.	Noció de permanència de l'objecte: Trobar quelcom amagat a sota d'una manta.
2 anys	Primeres intuïcions sobre el cicle vital.	Primeres construccions sintàctiques: "No hi és"
2-3 anys	Comencen a percebre alguns trets característics sobre la mort si no hi ha cap factor orgànic que hagi interferit en la maduració del concepte del "jo". Així doncs, les característiques que ah d'haver comprès són les següents.	<ul style="list-style-type: none"> - Domini del jo sobre allò, d'un mateix i d'un objecte. - Distinció d'allò animat de l'inanimat. - Comprensió del temps. - Comprendre que si algú ha mort no pot continuar fent quelcom.
4 anys	Incapacitat per reconèixer la mort com a experiència directa si no hi ha signes evidents (sang, soledat, etc.).	
5 anys	Inici de l'acceptació de la mort. No es percep com quelcom personal. Sorgeixen dubtes sobre la seva naturalesa orgànica.	Expressió de la seva impotència: "Pobre el gos!", "no el podem curar!".
6 anys	L'infant connecta amb la mort però no pensa en què ell hagi de morir.	Preocupació per les tombes, els funerals, enterraments, etc.
7 anys	Connecta amb la mort però de manera molt més realista. Comença a sospitar que ell també haurà de morir encara que ho negui.	Interès pels cementiris i per les causes de la mort.

Annex 2: Taula 2. Mites envers el dol en nens i adolescents i resultats d'investigacions i de la pràctica clínica. (Poch i Herrero, 2003. p.106.).

MITES	INVESTIGACIÓ I PRÀCTICA CLÍNICA
Els infants no s'adonen d'allò que passa després d'una pèrdua.	S'adonen que ha succeït quelcom i no parlar-ne és convertir-los en "espies" d'alguna cosa que potser ni tan sols arribin a comprendre.
Els infants i adolescents <i>no</i> elaboren el dol	Sí que elaboren el dol.
Els infants i adolescents <i>no</i> atribueixen significat als esdeveniments.	No només l'atribueixen sinó que necessiten fer-ho.
Els adults els hem de protegir del dolor i el patiment en la mesura del possible, per això és millor que no participin dels rituals. (La protecció entesa com a "exclusió" i viscuda pel nen com "abandonament" i "soledat".)	Els protegim millor si els incorporem als processos familiars i els fem partícips adequant-nos a la seva edat. (La protecció entesa com a "inclusió/incorporació" i viscuda per l'infant com "formar part de" i companyia".)
No comprenen els rituals, amb la qual cosa és millor que no hi assisteixin.	Els podem ajudar a comprendre els rituals (mínimament) i permetre que hi participin en la mesura del possible.

Annex 3: Preguntes referent a l'enquesta de les expertes.

ENTREVISTA A UN EXPERT:
EDUQUEM SENSE TABÚS: LA MORT AL CENTRE EDUCATIU

Dades sociodemogràfiques de l'expert

- ❖ **Gènere:**
 - ❖ **Professió:**
 - ❖ **Experiència en pedagogia de la mort:**
-

Qüestió 1: El més habitual és creure que no convé fer partícips als infants amb el tema de la mort i normalment tractem de protegir-los per evitar el patiment que se'n deriva d'una pèrdua. Creus que a l'educació infantil, com a docents, s'hauria d'incloure el tema a les aules?

Resposta:

Qüestió 2: El concepte de mort no és quelcom que els infants puguin comprendre fàcilment. De quina manera els podríem explicar aquest concepte o apropar-los a aquest tema sense fer ús d'eufemismes poc realistes que puguin portar a confusions?

Resposta:

Qüestió 2: Quin paper juga la família en el procés de dol de l'infant? Se les ha de tenir en compte a l'hora de tractar aquest tema? Moltes vegades són els mateixos adults els qui no volem fer-los partícips i es neguen.

Resposta:

Qüestió 3: D'altra banda, sorgeixen moltes incògnites arran de com es pot tractar el tema de la mort amb els infants i, consegüentment, s'han generat molts mites al respecte. Per què creus s'han articulats tants mites al respecte amb relació a aquest concepte, la mort?

Resposta:

Qüestió 4: Consideres que s'hauria d'establir la pedagogia de la mort com un aspecte fonamental del currículum? Si és així, a quina edat s'hauria de començar a abordar?

Resposta:

Qüestió 5: Es considera que fins als 7 anys l'infant no comença a comprendre clarament tots aquests subconscients i que la mort afecta a tots els éssers vius. De quina manera es podria treballar el tema de la mort i el dol de forma preventiva amb infants més petits?

Resposta:

Qüestió 6: Quins materials o recursos didàctics recomanes emprar per introduir la pedagogia de la mort a l'aula per tal de treballar-la des de la prevenció?

Resposta:

Qüestió 7: Quins són els principals signes d'alerta per detectar que un alumne d'educació infantil (0-6 anys) està passant per un procés de dol?

Resposta:

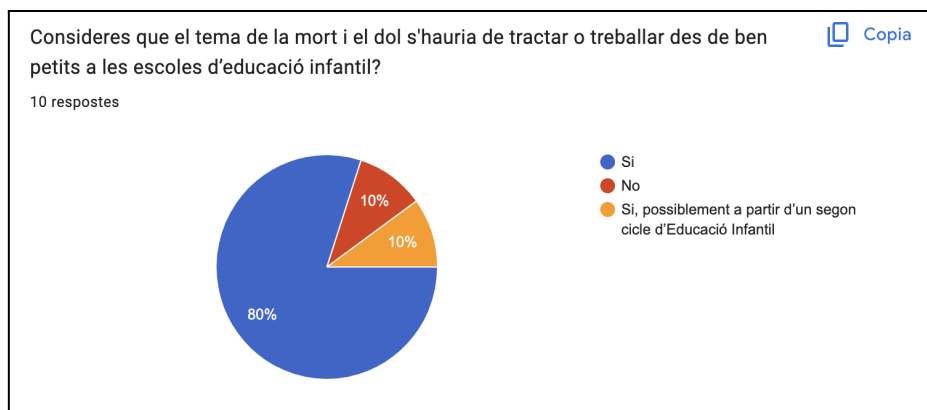
Qüestió 8: L'assistència als funerals i rituals per acomiadar-se del difunt són beneficioses per alleugerir el sentiment de pèrdua? Hi ha altres actuacions que poden ajudar a alleugerir els sentiments que se'n poden derivar arran d'aquest fet?

Resposta:

A continuació es plantegen qüestions amb relació a les diferents enquestes realitzades a mestres d'educació infantil i antics estudiants.

Qüestió 9: Molts mestres troben dificultats a l'hora d'abordar el tema de la mort i el dol a l'aula. Tot i això, consideren que és un tema de vital importància que s'hauria de treballar a les escoles d'infantil. A continuació es mostren algunes de les respostes d'una enquesta realitzada a mestres d'educació infantil.

Quins consells els donaries?

En cas que es produïxi una pèrdua propera als infants, sabries com procedir o tindries dubtes/dificultats?
10 respostes

Malgrat el moment tant delicat, pensó q sabria com procedir.

Dubtes

Crec buscaria informació i eines com els contes.

Sabria com procedir

Considero que, gràcies a la meua formació, tindria recursos per entomar-ho.

En sabria

Intentaria ser el més empàtica possible

Dubtes molts. M,hi he trobat i amb lògica,naturalitat i amb l'ajuda de la psicòloga he pogut afrontar-ho

Tindria dubtes i/o dificultats

Esmenta quines dificultats trobes o trobaries en cas que haguessis d'abordar el tema de la mort o una pèrdua a l'aula.
10 respostes

Material

No sabria com fer-ho,per on començar

Falta de eines, materials i formació

Una possible dificultat seria l'edat en el cas que fossin petits, ja que si son molt petits és més difícil que ho puguin entendre.

La dificultat és que l'abordatge de la finalitat és diferent segons cada cultura, això vol dir que si em trobo amb un grup classe de procedències culturals molt diverses caldrà afinar molt i ser molt més cautelosa amb l'abordatge que faci del tema i, sobretot, compartir-ho amb les famílies.

Com tractar ho sense dramatismes

Si són alumnes molt petits, que comprenguessin de que estem parlant

L'edat del nen

L'edat del nen
Segons la pèrdua que sigui
Segons ho hagi viscut el nen
Segons la postura dels pares

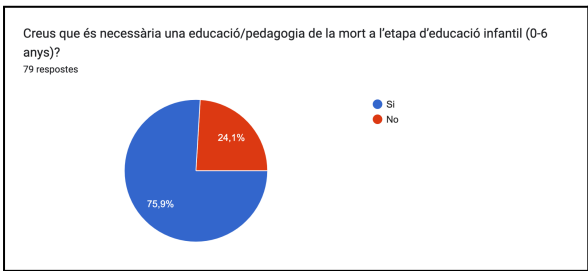
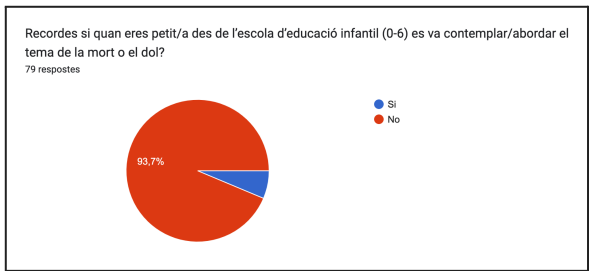
Com tractar el tema sense ferir a l'alumne o situar-lo en una situació per la que no està o bé preparat o sense tenir la maduresa suficient per entendre-ho o encaixar-ho.

La dificultat va a dependre de como lo lleven en casa.

Resposta:

Qüestió 7: Després de passar una enquesta a antics alumnes de diferents escoles, molts d'ells declaren que no es va contemplar el tema de la mort/dol a les escoles. Tot i això, consideren que és un tema d'actualitat que sí que s'hauria de tractar a les escoles.

A continuació insereixo algunes de les respostes referents al qüestionari. Quines opinions tens al respecte?

En cas afirmatiu, per què?
62 respostes

és quelcom que viuran des de petits

Conèixer el sentit de la vida

Es natural i forma part de la vida.

Per preparar i normalitzar la mort de manera que no es torni un fet traumàtic

Perquè la mort tard o d'hora arriba, és llei de vida i per això hem de parlar-ne i que millor que a l'escola.

Es un tema que ens envolta i que pot afectar directament als infants

Perquè quan abans es tracti més conscienciats estaran.

Perque molts infants i alhora mestres no saben com tractarla. A mes shauria de fer formació als mestres

Porq muchos niños y adultos no saben como actuar en estos casos, en el caso que se trabajara desde pequeños los niños sabrian como actuar

En cas afirmatiu, per què?
62 respostes

Per aprendre a portar-ho d'una manera "sana" i així evitar possibles reaccions perjudicials per la persona.

Porque es un paso natural de la vida

Si penso que cal treballar el tema per trencar el tema tabú i així donar estratègies als infants

Perquè és una cosa que ens passarà a tothom, per tant és un tema a tractar i a treballar ja que pot influir moltíssim en diversos aspectes emocionals

Per deixar de ser un tema tabú

Perquè és inevitable i si ho aprenem a tractar des de petits ens serà més fàcil conviure-hi i gestionar-ho quan ens la trobem de cara

per preparar-los pel futur

La mort és un fet que tard o d'hora ens arriba a tots. És un tema complicat, però que hauria de ser tractat. El problema és que molts infants podrien rebre aquest fet amb angúnia, llavors hauria de ser un tema no tractat

<p>En cas afirmatiu, per què?</p> <p>62 respostes</p> <p>Hem de ser conscients tan del nostre naixement com de la mort. S'hauria de focalitzar importància en els dos àmbits.</p> <p>Per poder normalitzar el tema, i tenir eines Per abordar el dol Per a qualsevol situació.</p> <p>Tots al fin i al cap ens trobarem en una situació del nostre voltant així</p> <p>Important en la gestió emocional</p> <p>Per notmalitzar.Tots hem de morir</p> <p>Perque es una cosa natural que tots haurem de viure en algun moment o altre i, quan ens pasa no sabem com reaccionar.</p> <p>perquè al final, és una cosa natural que tard o d'hora ens acabarà passant</p> <p>és molt possible que els nens es trobin amb aquest fenòmen dins o fora de l'aula i crec que seria millor que els haguessin parlat abans per estar més preparats emocionalment</p>	<p>En cas afirmatiu, per què?</p> <p>62 respostes</p> <p>La mort és un fet que tard o d'hora ens arriba a tots. És un tema complicat, però que hauria de ser tractat. El problema és que molts infants podrien rebre aquest fet amb angouxa, llavors hauria de ser un tema no tractat a la lleugera per evitar pensaments del tipus: els meus pares es moriran, i que això faci que visquin amb angouxa perquè es poden morir en qualsevol moment, sobre tot en el cas dels nens sensibles. És un tema doncs, que s'hauria d'introduir poc a poc, i deixar clar que hi ha varis pensaments del que pot passar després d'ela mort, per evitar possibles conflictes amb creences religioses. Així mateix s'hauria d'enfocar també amb una visió de vida positiva. És realment complicat, jo crec que sí que s'hauria de parlar, però em falten dades ja que no tinc ni idea de com madura la ment d'un infant, i de com podria ser introduït en cada etapa, caldria doncs, fer cas als experts en última instància.</p> <p>Perquè és un aspecte que succeeix dia rere dia, i no s'hauria de deixar en segon pla</p> <p>Perque justament es el momento para el que nos preparamos durante toda la vida</p> <p>Han de conèixer que la mort també forma part de la vida, i que a tots ens arriba tard o d'hora, si ho ensenyem des de ben petits sabran tècniques per afrontar-la amb els anys sabran com donar resposta als seus sentiments.</p> <p>Per a que vegin que realmente es una part natural de la vida</p>
--	--

Resposta:

Qüestió 8: Amb relació al meu treball de final de grau, com a part pràctica de la recerca duta a terme, m'agradaria crear un recurs web a través del qual es pogués accedir a recursos i estratègies per a tractar el tema de la mort i el dol amb infants. En aquest, vull afegir informació teòrica, adreçada tant per mestres com per famílies, perquè poguessin indagar i aprendre sobre la mort i com afrontar una pèrdua o el procés de dol amb els infants, com també recursos per tractar la mort a l'aula (llibres, cançons, activitats, etc.). Quins aspectes consideres que hauria de tenir presents a l'hora de fer aquesta pàgina web?

Resposta:

Qüestió 9: Altres aspectes, consideracions, experiències personals, etc. que vulguis destacar amb relació a aquest tema.

Resposta:

Annex 4: Preguntes referents a l'enquesta d'Antics estudiants.

L'ABORDATGE DE LA MORT A L'EDUCACIÓ INFANTIL.

* Indica que la pregunta és obligatòria:

1. Edat: *

- Menys de 18
- 18-20 anys 21-25 anys
- 26-30 anys
- Més de 30 anys

2. Creus que la mort a hores d'ara és un tema tabú a la societat? *

- Si
- No

3. Consideres que el tema de la mort s'hauria de tractar o treballar des de ben petits a les escoles? *

- Si
- No

4. En cas afirmatiu, per què?

La vostra resposta

5. Creus que és necessària una educació/pedagogia de la mort a l'etapa d'educació infantil (0-6 anys)? *

- Si
- No

6. Argumenta el perquè

La vostra resposta

7. Quina creus que seria la millor manera d'encetar el tema a les escoles? *

- Abans que es produeixi una pèrdua
- Després que es produeixi una pèrdua
- És indiferent

8. Consideres que els més petits (0-6 anys) poden entendre o captar alguna cosa o concepte referent a una pèrdua? *

- Sí, des de ben petits poden captar alguna cosa o concepte essencial de la mort
- Sí, a partir dels 5-6 anys

- No, encara són massa petits

9. Recordes si quan eres petit/a des de l'escola d'educació infantil (0-6) es va contemplar/abordar el tema de la mort o el dol? *

- Si
- No

10. En cas afirmatiu, com es va gestionar des de l'escola?

La vostra resposta

Annex 5

Preguntes referents a l'enquesta 2: Mestres d'educació infantil.

DIFICULTATS EN L'ABORDATGE DE LA MORT A L'EDUCACIÓ INFANTIL PER PART DE L'EQUIP DOCENT.

*** Indica que la pregunta és obligatòria:**

1. Consideres que el tema de la mort i el dol s'hauria de tractar o treballar des de ben petits a les escoles d'educació infantil? *

- Si
- No
- Altres: _____

2. En cas afirmatiu, per què?

La vostra resposta

En cas negatiu, per què?

La vostra resposta

3. Creus que la mort continua sent un tema tabú actualment, tant a la societat com a les escoles? *

- Si
- No
- Altres: _____

4. En cas que es produeixi una pèrdua propera als infants, sabries com procedir o tindries dubtes/dificultats? *

La vostra resposta

5. Coneixes o saps de l'existència de quins recursos materials o didàctics es poden emprar per introduir la pedagogia de la mort a l'aula per tal de treballar-la sigui des de la prevenció o bé a posteriori? *

- Si
- No
- Altres: _____

6. Si et presentessin diferents recursos, materials o estratègies per abordar el tema de la mort i el dol, els utilitzaries a les aules? (sigui de manera preventiva o bé a posteriori). *

- Si
- No
- Altres: _____

7. Esmenta quines dificultats trobes o trobaries en cas que haguessis d'abordar el tema de la mort o una pèrdua a l'aula. *

La vostra resposta

Annex 6: Consentiment informat per les persones participants en l'entrevista.

CONSENTIMENT INFORMAT PER LA PERSONA PARTICIPANT

Títol del Treball de Recerca: EDUQUEM SENSE TABÚS: LA MORT AL CENTRE EDUCATIU Disseny d'un recurs web pel segon cicle d'educació infantil.

Investigador responsable (nom i cognoms): Carla Llorca

E-mail: Carlalm3@blanquerna.url.edu

INFORMACIÓ BÀSICA DEL PROJECTE DE FINAL DE GRAU

Tema: Abordatge de la mort a l'educació infantil.

Finalitat: Creació d'un recurs web per als professionals de l'educació on es pugui accedir a recursos i estratègies per a tractar el tema de la mort i el dol amb infants.

Objectius de la recerca:

- Identificar com es tracta la mort a l'escola d'educació infantil.
 - Conèixer quines són les necessitats dels infants envers una pèrdua
 - Conèixer i identificar en quines situacions i amb quina freqüència els docents aborden el tema de la mort i el dol envers una pèrdua.
 - Detectar les possibles dificultats del professorat a l'hora d'abordar el tema de la mort i el dol a l'aula.
 - Conèixer com i de quina manera es pot treballar la mort de forma preventiva a les escoles.

Per tal de donar resposta a aquests objectius, l'investigador durà a terme entrevistes semiestructurades a experts en la temàtica i a mestres d'Educació infantil.

El material i/o les dades obtingudes gràcies a la seva participació en aquest Treball de Recerca seran d'ús exclusiu intern de la Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i l'Esport-Blanquerna. En el cas que fossin incloses en una publicació dins de l'àmbit acadèmic i científic complirien estrictament les condicions ètiques de confidencialitat exigides en una recerca d'aquestes característiques.

La persona participant ha de llegir i contestar les següents preguntes amb atenció (Marcar la resposta correcta):

Ha llegit tota informació que li ha estat facilitada sobre aquest projecte?

SÍ

NO

Ha tingut l'oportunitat de preguntar i comentar qüestions sobre el projecte?

SÍ

NO

Ha rebut suficient informació sobre aquest projecte?

SÍ

NO

Ha rebut respostes satisfactòries a totes les preguntes?

SÍ

NO

Està d'acord en participar-hi?

SÍ

NO

Autoritza la seva participació en el projecte?

SÍ

NO

Autoritza la participació de les persones de les quals és responsable (en el cas d'una representació institucional)?

SÍ

NO

En cas necessari, autoritza l'enregistrament de veu de l'entrevista. En cas afirmatiu, l'investigador es compromet a enviar al participant una còpia transcrita de l'entrevista.

SÍ

NO

Autoritza que l'investigador pugui prendre notes durant l'entrevista. En cas afirmatiu, l'investigador enviarà una còpia de les notes preses al participant durant l'entrevista.

SÍ

NO

Data:/...../.....

Signatura de la persona participant (noms i cognoms entre parèntesis):

.....

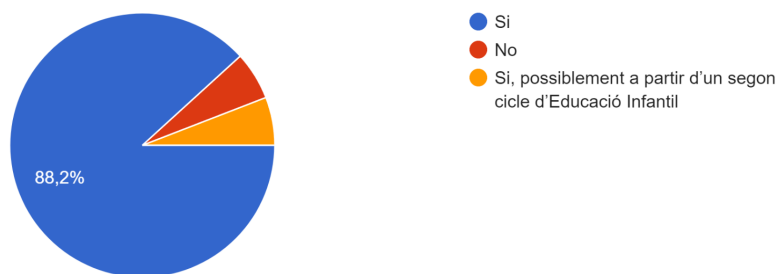
Exemplar per al participant / Exemplar per a l'investigador

Annex 7: Resultats i respostes d'estudiants i mestres envers la didàctica de la mort a les escoles d'infantil.

A) Respostes dels estudiants:

Consideres que el tema de la mort i el dol s'hauria de tractar o treballar des de ben petits a les escoles d'educació infantil?

17 respostes

En cas afirmatiu, per què?
és quelcom que viuran des de petits
Conèixer el sentit de la vida
És natural i forma part de la vida.
Per preparar i normalitzar la mort de manera que no es torni un fet traumàtic
Perquè la mort tard o d'hora arriba, és llei de vida, i per això hem de parlar-ne i que millor que a l'escola.
És un tema que ens envolta i que pot afectar directament als infants
Perquè quan abans es tracti més conscienciats estaran.
Perquè molts infants i alhora mestres no saben com tractar-la. A més s'hauria de fer formació als mestres
Porque muchos niños y adultos no saben como actuar en estos casos, en el caso que se trabajara desde pequeños los niños sabrían como actuar
Per aprendre a portar-ho d'una manera "sana" i així evitar possibles reaccions perjudicials per a la persona.
Porque es un paso natural de la vida
Si penso que cal treballar el tema per trencar el tema tabú i així donar estratègies als infants
Perquè és una cosa que ens passarà a tothom, per tant, és un tema a tractar i a treballar, ja que pot influir moltíssim en diversos aspectes emocionals

Per deixar de ser un tema tabú

Perquè és inevitable i si ho aprenem a tractar des de petits, ens serà més fàcil conviure-hi i gestionar-ho quan ens la trobem de cara

per preparar-los pel futur

La mort és un fet que tard o d'hora ens arriba a tots. És un tema complicat, però que hauria de ser tractat. El problema és que molts infants podrien rebre aquest fet amb angoixa, llavors hauria de ser un tema no tractat a la lleugera per evitar pensaments del tipus: els meus pares es moriran, i que això faci que visquin amb angoixa perquè es poden morir en qualsevol moment, sobretot en el cas dels nens sensibles. És un tema, doncs, que s'hauria d'introduir a poc a poc, i deixar clar que hi ha varis pensaments del que pot passar després de la mort, per evitar possibles conflictes amb creences religioses. Així mateix, s'hauria d'enfocar també amb una visió de vida positiva. És realment complicat, jo crec que sí que s'hauria de parlar, però em falten dades, ja que no tinc ni idea de com madura la ment d'un infant, i de com podria ser introduït en cada etapa, caldria, doncs, fer cas als experts en última instància.

Perquè és un aspecte que succeeix dia rere dia, i no s'hauria de deixar en segon pla

Porque justamente es el momento para el que nos preparamos durante toda la vida

Han de conèixer que la mort també forma part de la vida, i que a tots ens arriba tard o d'hora, si ho ensenyem des de ben petits, sabran tècniques per afrontar-la amb els anys i sabran com donar resposta als seus sentiments.

Perquè vegin que realment és una part natural de la vida

Hem de ser conscients tant del nostre naixement com de la mort. S'hauria de focalitzar importància en els dos àmbits.

Per poder normalitzar el tema, i tenir eines Per abordar el dol Per a qualsevol situació.

Tots al fi i al cap ens trobarem en una situació del nostre voltant així

Important en la gestió emocional

Per normalitzar. Tots hem de morir

Perquè és una cosa natural que tots haurem de viure en algun moment o altre i, quan ens passa no sabem com reaccionar.

Perquè al final, és una cosa natural que tard o d'hora ens acabarà passant

és molt possible que els nens es trobin amb aquest fenomen dins o fora de l'aula i crec que seria millor que els haguessin parlat abans per estar més preparats emocionalment

Perquè, des del meu punt de vista, més tard o més d'hora tots hem de fer front a la pèrdua d'una persona estimada. I són moments durs per als quals moltes vegades no tenim recursos per fer front a la situació (sobretot, en el cas dels infants).

Ho han d'entendre com algo natural, part de la vida

Si es mor un parent proper és important que el nen pugui entendre que és la mort i pugui fer el dol corresponent.

És un tema que està al nostre dia a dia

Un enfoque profesional y bien estudiado acerca de la muerte puede ayudar a cualquier persona a sobreponerse de una pérdida, y en el caso de los más pequeños, podría ser un diferenciador importante para el devenir de sus vidas en caso de sufrirla a temprana edad.

Per ensenyar a gestionar els sentiments davant d'una pèrdua

Per entendre què vol dir que la gent mori (per exemple, els avis).

Per créixer més familiaritzat amb aquest tema i que no sigui tan impactant

Perquè mai no saps quan pots perdre algú.

Perquè d'aquesta manera no arribaria mai a ser un tema tabú

Per poder saber com actuar si això et passa en el teu ambient o si et passa a tu.

La mort és un procés natural que hi passem tots, i per això no hi hauria de ser un tema tabú. En la meua opinió, considero que s'hauria d'ensenyar des de ben petits que és i com afrontar-ho quan passi.

Per conèixer més el tema i quan passi puguem pensar amb més claredat les coses

Per ser més conscients d'això

Crec que sí, ja que és una realitat que pot succeir. Sembla al món actual que la mort és una cosa adulta. Quan a l'adolescència entres al món adult, acostumen a haver-hi problemes amb la mort, per la inexistent gestió sobre l'existència d'aquesta.

Porque la muerte forma parte de la vida.

A fi que deixés de ser un tabú

Es parte de la vida. Pero a partir de edades en las que puedan entenderlo.

Perquè ho puguin gestionar millor en un futur

Per ensenyar als infants la realitat, ajudar-los a aprofitar tot al màxim.

Perquè els infants ho puguin veure com algo natural i que aquest tabú desaparegui

Perquè ha de ser un tema que s'ha de tractar amb naturalitat com qualsevol altre.

Per normalitzar-lo

Des de ben petits ens ensenyen com a temari obligatori tot el que està relacionat amb la reproducció humana, fet que implica a posteriori, el naixement d'una persona. D'aquesta manera, en normalitza la vida, però no es tracta en cap moment la mort com a tal. Quan algú neix, per dur que soni, sabem que aquella persona també morirà en algun moment.

Perquè pels infants és un tema desconegut i tenen inquietuds sobre aquest. Tractar-ho a l'escola és una bona manera d'integrar-ho a la societat i créixer amb criteri

Perquè els nens i nenes han de saber que significa aquest concepte

Perquè es tracta poc aquest tema

Considero que la mort és un concepte molt ampli i els infants han de saber que és

Respecte al concepte, s'ha de treballar des de la comprensió, l'empatia i la singularitat que té

Perquè els mestres han de proporcionar recursos i estratègies per si algun infant ho pateix a casa seva

En cas que un nen petit patís una pèrdua

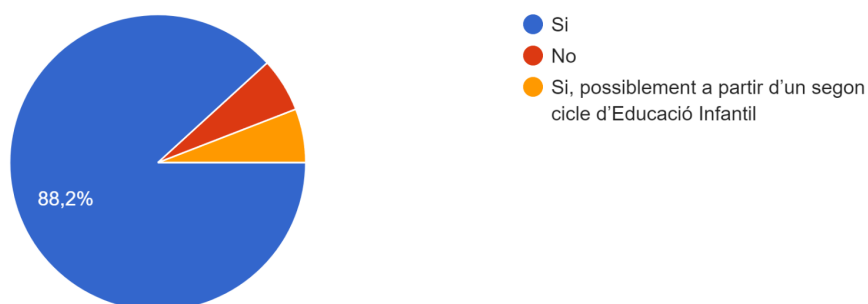
Pot ser una cosa a natural

Para enfocar-lo d'una manera més natural

B) Respostes dels docents:

Consideres que el tema de la mort i el dol s'hauria de tractar o treballar des de ben petits a les escoles d'educació infantil?

17 respostes

En cas afirmatiu, per què?

És un tema de què es parla molt poc en general i és molt important aprendre a gestionar-lo al més aviat possible.

Sí. És un moment que ens podem trobar dins de l'aula i podem ajudar als nostres infants a treballar les emocions i sentiments.

La mort forma part de la vida

caldria aclarir què entenem per "ben petits", dos anys?, quatre anys?

Crec que en cal parlar a segon cicle a partir de la literatura infantil.

És part de la vida

Perquè sigui un tema natural, que no faci por parlar-ne

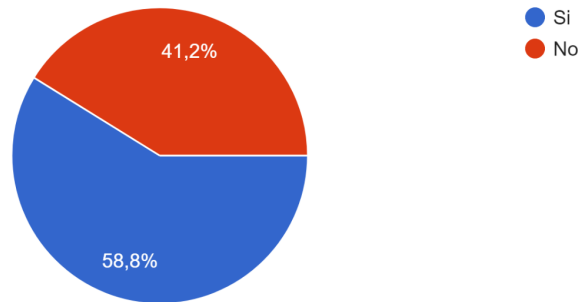
És una evidència Tot i que ho tractaria en casos específics quan sigui necessari

Para normalizar el duelo y la necesidad de ello como proceso necesario ante la pérdida o muerte.

Annex 8: Respostes de la mestra amb relació els materials o recursos didàctics

Coneixes o saps de l'existència de quins recursos materials o didàctics es poden emprar per introduir la pedagogia de la mort a l'aula per tal de ...allar-la sigui des de la prevenció o bé a posteriori?

17 respostes

Si et presentessin diferents recursos, materials o estratègies per abordar el tema de la mort i el dol, els utilitzaries a les aules? (sigui de manera preventiva o bé a posteriori).

17 respostes

